E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

AQSh ommaviy axborot vositalarining sovet davlati inqirozidagi ishtiroki tarixi (1950-1991 yillar)

Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti Tarix fakulteti
Tarixshunoslik va Manbashunoslik kafedrasi
tarix f.d.P: **Saidov Ilhomjon Muhiddinovich**
mustaqil tadqiqotchisi: **Yuldashev Akmal Kurbanbayevich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ikkinchi johon urushidan keyin AQSH va SSSR o‘rtasida shakllangan va yillar davomida kuchaytirib kelingan sovuq urushning asosiy vositasi bo‘lmish medianing roli haqida so‘z yuritiladi. Bunda asosan G‘arb mediasining dastlabki yillarda SSSR ga ta’siri yoritiladi hamda bunga qarshi Sovet matbuotining bu kabi antikommunist g‘oyalarga qarshi qilgan ishlari va buning oqibatlari va kommunistik g‘oyani butunittifoq hududida tarqalishi sabab va oqibatlari keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Markaziy Yevropa, Amerika Ovozi, SSSR, senzura, Kompartiya, Sovet ittifoqi, markaziy apparat, temir parda.

Abstract: The principal weapon of the cold war, which developed between the USA and the USSR after World War II and has grown in intensity over time, is the media, which is discussed in this article. It primarily discusses the early Western media's impact on the USSR, the Soviet press's response to such anti-communist ideas and their effects, as well as the factors that led to and contributed to the communist thought spreading throughout the entire Union.

Key words: Centar Europe, Voice of America, USSR, Communist Party, Soviet Union, Central Apparatus, Iron Curtain

Ikkinchi jahon urushi natijasida kommunistik mafkura Markaziy va Sharqiy Yevropaga tarqaldi. SSSRning kommunistik rejimi to‘satdan ilgari fashizm va antikommunistik hukumatlar ostida yashagan mamlakatlarda hukumat tuzilmasi va siyosati bilan to‘qnashdi. Natijada SSSR Kommunistik partiyasi rahbarlari bu mamlakatlarni nazorat qilish va turli xil mafkuraviy fikrlarni bostirishda ko‘p qiyinchiliklarga duch keldilar. Kommunistik partiyaning 1945 yil 31 avgustdagi yig‘ilishida Sovet kommunistlari Markaziy va Sharqiy Yevropada kommunizmni olib kirish va shu tizim ostida boshqarish uchun shunday xulosaga kelishdi:

1) Kom.Partiyadan boshqa barcha mafkuraviy (fashizm) va antikommunistik nashrlarni (barcha Yevropa kundalik ommaviy axborot vositalari) bloklashi kerak.

2) Markaziy va Sharqiy Yevropa bo‘ylab G’arb ommaviy axborot vositalarining ta’sirini to‘xtatish.[1]

[1] Советы депутатов трудящихся СССР. Izvestiya 31 avgusta 1945 g. № 205 (8815) “Sovietsof Working People's Deputies of the USSR” Izvestiia, No.205, August 31, 1945, page(s):4.
Among the longest-running Russian newspapers, Izvestiia was founded in March 1917and during the Soviet period was the official organ of the Presidium of the Supreme Soviet of the

E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

KGB bu bilan Sharqiy Yevropaliklarni kommunizm g‘oyalarini qabul qilishi uchun birinchi qadam sifatida barcha ommaviy axborot vositalarini yopishga kirishdi. Mafkuraviy hujumlardan himoya qilish uchun barcha ommaviy axborot vositalari uchun senzura ishlab chiqilgan. Ushbu yig‘ilishdan so‘ng Kommunistik partiya Markaziy va Sharqiy Yevropada SSSR bilan mafkuraviy birdamlikni ta’minlash uchun «amaliy» deb ataladigan boshqa choralarni ham ko‘rdi.[2]

Biroq, Sovet siyosatining asosiy maqsadi bosib olingan hududlarning yaxlitligini ta’minlash edi va kommunizm buning vositasi sifatida qaraldi. Bu amaliy chora-tadbirlarning aksariyati SSSR Kommunistik partiyasining 31 avgustdagi yig‘ilishidagi rezolyutsiyasi asosida Markaziy va Sharqiy Yevropada amalga oshirildi. Ularning asosiy maqsadi chegara hududlarini har tomonlama mustahkamlash, shu jumladan, amerikaliklarning va Britaniya ommaviy axborot vositalari ta’siriga qarshi kurashish edi. 1945 yil oxiriga kelib radio va televideniye to‘lqinlarini to‘xtatib qo‘yadigan yoki to‘sib qo‘yadigan asbob-uskunalarga 1 milliard rubldan ortiq mablag‘ sarflandi.[3] Buni 1945 yil 25 dekabrda bo‘lib o‘tgan partiyaning navbatdagi yig‘ilishida qabul qilingan qarorlardan bilish mumkin. Bunday uskunaga 1 milliard rubl sarflanishining sababi «AQSh va [boshqa] davlatlarning ta’sirida, deb izohlanadi. G’arb ommaviy axborot vositalari Markaziy va Sharqiy Yevropada ta’siri o‘sib bormoqda».[4] Radio va televideniye to‘lqinlarini blokirovka qilish va o‘chirish uchun uskunalar Belarus Sovet Respublikasida, Tito Yugoslaviyasida, shuningdek, Markaziy va Sharqiy Yevropaning ko‘plab mamlakatlarida, shu jumladan GDRda o‘rnatilgan. Qizil Armiya tomonidan bosib olingan boshqa hududlarga ham o‘rnatilgan edi. 2012 yilda rossiyalik siyosiy tahlilchi Yuriya Sandrikina ta’kidlaganidek, «1989 yilgacha [o‘rtacha] 300 dan ortiq mutaxassislar blokirovka qilish stansiyalarida ishlagan va ularning maoshi yiliga 50 000 rublni tashkil qilgan.»[5] Demak, senzura uchun kadrlar xarajatlari yiliga 15 million rubldan oshdi. Biroq, 1950 yil yanvar oyida Kommunistik partiyaning qarori va Stalin mafkuraviy ishlar bo‘limining maslahati bilan «barcha sovet ommaviy axborot vositalariga AQSh va G’arb ommaviy axborot vositalariga qarshi sovet tashviqotini kuchaytirish bo‘yicha ko‘rsatma berilishi kerak»[6] degan qaror qabul qilinadi.

Kommunistik bo‘lmagan ommaviy axborot vositalarini blokirovka qilish uchun yangi stansiyalar tashkil etildi. Markaziy va Sharqiy Yevropada «Amerika Ovozi» va G’arbiy Yevropadan (Britaniya) radioeshittirishlarning ta’siri kuchayib borayotganligi sababli, partiyaning 1954 yildagi qarori bilan KGB zimmasiga ushbu stansiyalar va jihozlarni doimiy modernizatsiya qilish, kapital ta’mirlash yuklangan edi.[7] Bu vazifani KGB zimmasiga yuklash orqali ma’lumotlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri Sovet rahbariyatiga borib tushdi. Partiya, xususan, jamoatchilikni Amerika va Britaniya ommaviy axborot vositalarining ta’siridan himoya qilish

---

USSR. Remarkable for its serious and balanced treatment of subject matter, Izvestiia has traditionally been a popular news source within intellectual and academic circles.

[2] Scott Shane. Dismantling Utopia. 1995, pp. 75-80.

[3] Shane pp 95-114

[4] Советы депутатов трудящихся СССР. Izvestiya 12.1945. стр: 1. “Soviets of WorkingPeople's Deputies of the USSR” Izvestiia, December 25, 1945, pages: 1

[5] За железным занавесом, No.32, Avgust 08, 2012, Str 5. “Behind The Iron Curtain” Rossiyskaya Gazeta, No.32, August 08, 2012, page 5.

[6] За железным занавесом, No.32, Avgust 08, 2012, Str 5. “Behind The Iron Curtain” Rossiyskaya Gazeta, No.32, August 08, 2012, page 5.

[7] За железным занавесом, No.32, Avgust 08, 2012, Str 5. “Behind The Iron Curtain” Rossiyskaya Gazeta, No.32, August 08, 2012, page 5. Эслатма: Ғарбий Германия АҚШ оммавий ахборот воситаларининг аксарияти фаолиятини қўллаб қувватлаган

E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

uchun «maxsus chora-tadbirlar»ni qo‘llab-quvvatladi.[8] SSSRda har kuni kommunizmning cheksiz ustunligini isbotlash maqsadida ommaviy axborot vositalari o‘z tinglovchilari va o‘quvchilari qalbi va ongiga ta’sir ko‘rsatishga qaratilgan sovet targ‘ibotini nashr etayotgan va efirga uzatgan. Rasmiy ommaviy axborot vositalari tomonidan tarqatilgan bu tashviqotdan tashqari, boshqa barcha xalqaro nashrlar va ommaviy axborot vositalari Sovet Ittifoqi hududida tarqalishiga ruxsat berishdan oldin filtrdan o‘tkazildi va senzuradan o‘tkazildi.

Nima uchun Kommunistik partiya deputatlari budjetning ko‘p qismini to‘lqinlarni sindirish va blokirovka qilish qurilmalariga sarfladilar va odamlarni antikommunistik materiallardan foydalanganlik yoki tarqatish uchun javobgarlikka tortish uchun katta miqdordagi inson resurslarini sarfladilar? Buning asosiy sababi 1922 yilgi SSSR Jinoyat kodeksining 70-moddasida yaqqol aks ettirilgan bo‘lib, u oddiygina «kommunistik g‘oyaga qarshi har qanday mafkuraviy harakat taqiqlanadi»[9] degan qoidada o‘z ifodasini topgan. 1945 yilga kelib partiya nazorati ostiga o‘tgan hududlarning yaxlitligini ta’minlash hamda ichki va tashqi «axborot xurujlari»ning oldini olish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar davom ettirildi va senzuraga tayyorgarlik yuqori darajadaligi bilan ajralib turdi. SSSRning bu harakatlari G’arbning e’tiboridan chetda qolmadi, u yerda bu harakatlar keskin qoralandi va tanqid qilindi. Bu Uinston Cherchilning «Boltiq bo‘yidagi Stettindan Adriatikadagi Triyestgacha bo‘lgan temir parda butun qit’a bo‘ylab tushdi» deb mashhur e’lon qilgan davr edi.[10]

Ushbu iborani Sovuq Urushning boshlang‘ich nuqtasi sifatida ko‘rish mumkin. Cherchil SSSR Jinoyat kodeksining (keyingi o‘rinlarda: JK) 70-moddasining Sharqiy Yevropada qo‘llanilishi haqida fikr bildirgan desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. 1946 yildan 1989 yilgacha Temir parda G’arbiy Yevropa va Sharqiy Yevropadagi kommunistik blok o‘rtasidagi chegara nomi edi. Temir parda Sharqiy Yevropaga sayohat qilishni yoki undan chiqishni odamlar uchun ham, g‘oyalar uchun ham qiyinlashtirdi. Cherchilning nutqidan keyin taqiqlar va cheklovlar yanada kuchaytirildi, chunki SSSR sun’iy yo‘ldosh davlatlarining himoya qobig‘iga o‘ra boshladi. Buning natijasida ushbu nutqdan keyin Sovetlar o‘zlarining tashqi siyosatini amalga oshirishda tobora ko‘proq siyosiy muammolarga duch kelishdi. Ular xalqaro shartnomalarni, inson huquqlarini buzganlikda va nodemokratik harakat qilishda ayblangan. Bundan tashqari, NATO tuzildi va unga a’zo davlatlar SSSRdan himoya qilish bahonasida harbiylashtirish jarayonini boshladilar. Bunga javoban partiya ommaviy axborot vositalari va boshqa mafkuraviy axborot tuzilmalari ustidan nazoratni yanada kuchaytirdi. MK tashviqot va tashviqot bo‘limi mudiri Jdanov «Agar Amerika va Britaniya gazetalariga e’tibor bermasak, kelajakda SSSRda norozilik namoyishlari avj oladi», deb ogohlantirdi va barcha nashrlar, tele va radio eshittirishlarga buyurdi. Stalin tashabbusi bilan boshlangan antianglo-amerika mazmunini hamda SSSRga mos teledasturlarni tarqatish va efirga uzatish asosiy maqsaq qilib berildi.[11]

Qolaversa, sovet targ‘ibotchilari «temir parda» g‘oyalarini jamiyat ongida yaxshi narsa sifatida qayta tiklashga harakat qilishdi va qisman muvaffaqiyatga erishdilar. Sovet davridagi

---

[8] За железным занавесом, No.32, Avgust 08, 2012, Str 5. “Behind The Iron Curtain” Rossiyskaya Gazeta, No.32, August 08, 2012, page 5. Эслатма: Би-би-си ва Америка оммавий ахборот воситалари ҳам кўпроқ иштирок эта бошлади.

[9] Создание Все Российского Центрального Исполнительного Комитета О Введении В Действие Уголовного Кодекса РСФСР.1922. Статья 70. “Decision Of The All-Russian CentralExecutive Committee On The Introduction Of The Criminal Code R.S.F.S.R.,” 1922. June 1 https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/UK_RSFSR_1922_goda

[10] Speech of Winston Churchill on March 5, 1946 at Westminster College, in Fulton, Missouri. (https://winstonchurchill.org 1945 year March 5

[11] A.Zdanov "О международной обстановке." Pravda Str 2-3. 1947.10.22 (“On the international situation’ Pravda p,2-3. 1947.10.22)

“temir parda” tushunchasida jamoatchilik «Biz temir parda ortida yashaymiz», demak, «bizni Kommunistik partiya himoya qiladi» deb ishonishi mumkin edi.[12] Temir pardani qamoq emas, balki qasr kabi qabul kilar edi.

Mafkuraviy targ‘ibotning bu tinimsiz bombardimoniga xalq befarq bo‘lmadi. Mafkuraviy birlikni saqlash siyosiy sahnaning asosiy mavzusi edi. Natijada, sovet ommaviy axborot vositalari temir pardani muhokama qildilar va sovet gazetalari «Biz uni mustahkamlashimiz kerak, biz baxtlimiz, unda boshqa davlatlar yo‘q va biz bundan faxrlanamiz» deb ta’kidlab, uni yoritib berdi.[13] Bunga hissa qo‘shish mumkin. 1941-1945 yillarda front ortida yashagan sovet aholisining aksariyati Kommunistik partiyaning xabarlarini hech qanday qarshiliksiz eshitgan va ishongan. Bu holat urushdan keyin ham saqlanib qoldi va partiyaning axborot tarqatishdagi hukmronligi, bu sovet siyosatining samaradorligini tasdiqladi.[14] Demak, sovet targ‘iboti temir pardani qamoqxonadan ezgulik va baxt, G’arb tajovuziga qarshi xavfsizlik timsoliga aylantirdi.

Ammo ko‘p millatli davlat sifatida ushbu targ‘ibotni tarqatish oson emas edi. Muayyan tushunchalarning Ittifoq bo‘ylab bir xilda taqsimlanishini ta’minlash juda qiyin vazifa edi. Aynan shu yerda biz KGB operatsiyalarining o‘sishini ko‘ramiz. 1950 yillarga kelib mafkuraviy muxolifat yana qattiq jazolandi. Bu esa ko‘p millatli hududda va butun Ittifoqda kommunistik mafkuraviy mexanizmlar mustahkamladi. Urush paytida e’tibordan chetda qolgan Gulaglar (rus. Glavnoye upravleniye lagerii, - Lagerlar bosh boshqarmasi, 1933-1953) ommaviy ravishda qurilgan va uning asosiy tushunchalari keng tarqalgan. Natijada, Gulaglar lageriga qonunni buzganlar, ayniqsa JK 70-moddasi bo‘yicha sudlanganlar uchun jazo koloniyalariga aylandi. Gulaglarning ko‘payishi bilan 70-modda bo‘yicha mahkumlar soni ham keskin oshdi. Bu tendensiya SSSR ommaviy axborot vositalarida ijobiy muhokama qilindi va yoritildi.[15] Gulag tizimi Markaziy va Sharqiy Yevropani ham e’tibordan chetda qoldirmadi. G’arbning ommaviy axborot vositalari orqali Sharqiy Yevropaliklarga muntazam ta’sir o‘tkazishga bo‘lgan sa’y-harakatlari kuchayib, Sovet Ittifoqi hududlarida tobora ko‘proq nashrlar tarqalib borar ekan, KGB faoliyatining kuchayishi va maqolaning mahalliy tarqalishi bo‘yicha odamlarning qattiq hibsga olinishi 70 moddaga asosan ko‘payishi kuzatildi.[16] Bunday hollarda Stalinning totalitar siyosati natijasida odamlar G’arbiy Yevropaga qochib, boshpana so‘ray boshdashi oshgan edi.

Gulag tizimi, ayniqsa, GDRni tark etayotgan qochqinlar sonining sezilarli darajada ortishi bilan bir vaqtga to‘g‘ri keldi.[17] G’arbiy Germaniyaning erkinligi va qulayliklari GDRning

---

[12] Советский народ в борьбе за сохранение и упрочение мира. Pravda str-1, 29 avgusta 1970 g. (The Soviet People In The Struggle For The Preservation And Strengthening Of Peace).Pravda Page 1. Wednesday "August 29, 1970

[13] Пропагандистское и агитационно-боевое идеологическое оружие партии. Pravda str 1. 1953.02.11. (Propaganda and agitation-battle ideological weapon of the party) Pravda, p 1. 1953.02.11

[14] Манифест народам мира 1950. (Manifesto to the peoples of the world) Pravda p-3. November 23, 1950

[15] Novoe Russkoe Slovo, No.14266, Pravda, May 17, 1951, page(s):3

[16] In 1948, the United States Information and Educational Exchange Act (Smith-Mundt Act;Public Law 80–402). https://2009-2017.state.gov/documents/organization/177574.pdf

[17] V.Bolshakov. Стратегии центров дезинформации "черной пропаганды" (Strategies of "blackpropaganda" disinformation centers). V. Bolshakov. P r a v d a 1 3 september 1 9 7 7 year, page 4

doimiy xodimlarini yangi turmush va mehnat tarziga jalb qildi va umuman G'arbiy Germaniya ko'plab odamlarning e'tiborini tortdi. Sharqiy Germaniyaning G'arb turmush tarzi va sifatli mahsulotlariga bo'lgan qiziqishlari tufayli G'arbning inson huquqlari tushunchasi Sharqiy blokdagi boshqa mamlakatlarga qaraganda ko'proq o'z izdoshlarini topdi.[18] Ko'pgina Sharqiy nemislar uchun Gulag shafqatsiz siyosiy tizimning inkor etib bo'lmaydigan namunasi edi. Natijada Sharqiy Germaniyada Berlin devori qurilgunga qadar davom etgan "miya oqimi" yuz berdi.[19] Shu sababli, KGB, o'z navbatida, matbuot vositalarini tarqatishni qiyinlashtirish va ommaviy axborot vositalari ustidan nazoratni kuchaytirish uchun qo'shimcha choralar ko'rdi. KGB maslahati bilan Kommunistik partiya yillar davomida matbuot erkinligini cheklovchi yanada qattiqroq qonunlar qabul qildi.[20] Bu esa yillar davomida rivojlanib kelayotgan jarayonning tezlashi bilan ifodalanadi.

ADABIYOTLAR:

1. Pravda ("Truth") Archives 1918-1992. Central Committee of the Communist Party daily official newspaper.
2. Izvestiia (news) Archives 1945-1992. Newspaper of official organ of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR.
3. Rossiiskaia Gazeta (Russian newspaper)Archives 1990-1992. Founded in 1990 by the government of the Russian Federation
4. Decision Of The All-Russian Central Executive Committee On The Introduction Of The Criminal Code R.S.F.S.R." 1922 Article 70. 15 https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/UK_RSFSR_1922_goda.
5. Soviet political dictionary: Kratkislovar-spravochnik agitator-informatora (Short Dictionary and Reference Book for the Agitator and political information Specialist) Moscow. Politizdat 1988. Pp.208-209.
6. Gorbachev's 1987 speech to Komsomol congress: "Molodyozh-Tvorcheskaya Sila Revolyutsionnogo Obnavleniya" (Youth-Creative Force of Revolutionary Renewal), brochure containing text of April 16, 1987, speech (Moscow:Politizdat, 1987), pp18-19.Source: Volkogonov Collection, Reel 17, Container 25. On file at the National Security Archive. Translated by Svetlana Savranskaya.
7. Current Digest of the Post-Soviet Press, Featured News Stories. Minneapolis, USA.1985-1991
8. In 1948, the United States Information and Educational Exchange Act (Smith-Mundt Act; Public Law 80–402).https://2009-017.state.gov/documents/organization/177574.pdf.
9. Manfred O. Media, Migrants and Marginalization: The Situation in the Federal Republic of Germany. The International Migration Review, Spring, 1984, Vol. 18, No. 1 (Spring, 1984), Published by: Sage Publications, Inc. on behalf of the Center for Migration Studies of New York, Inc.
10. William C. Fletcher. Religious Dissent in the USSR in the 1960s. Cambridge University Press 1971.
11. Peter Kenez. A History of the Soviet Union from the Beginning to

[18] Manfred O. 'Media, Migrants and Marginalization: The Situation in the Federal Republic of Germany.'*The International Migration Review* , Spring, 1984, Vol. 18, No. 1 (Spring, 1984), pp. 111-121.

[19] http://www.jstor.com/stable/j.ctt1c2crfj.18

[20] As can be read in Pravda 1947.10.22, page 2, 1954.02.01, page 2-3, 1963.06.18 page 2, 1963.06.23 page 1, 1965.05.21 page 5, 1966.04.05, page 4, 1971.05.26, page 4, 1974.02 .23, page 4, 1981.04.24, page 4, 1984.01.10, page 4.

the End. University of California, Santa Cruz. Cambridge University Press. 1999, 2006.

12. John N. Hazard, The Soviet System of Government, 2d ed. Chicago, 1960

13. John M. Kramer. Political Corruption in the U. S. S. R. The Western Political Quarterly, Jun. 1977, Published by: University of Utah on behalf of the Western Political Science Association

14. Ada W. Finifter and Ellen Mickiewicz. Redefining the Political System of the USSR: Mass Support for Political Change. The American Political Science Review, Dec. 1992, Vol. Dec. 1992. Published by: American Political Science Association.

15. Religious Dissent in the USSR in the 1960s. William C. Fletcher. Cambridge University Press 1971.

16. The History Of The Soviet Bloc 1945–1991 A CHRONOLOGY. Part 5 1988–1991 Edited by Csaba BÉKÉS Research Chair, Center of Social Sciences, Institute for Political Science, Hungarian Academy of Sciences; Budapest 2017.

17. Steven Pfaff. Collective Identity and Informal Groups in Revolutionary Mobilization: East Germany in 1989. Published by: Oxford University Press 1996.

18. Evgeny DODOLEV. Author of the book “The Musketeers of Perestroika. 30 years later " Moscow 2017

19. Scott Shane. Dismantling Utopia. How information Ended The Soviet Union. Chicago 1995.

20. Serge Schmemann. A New York Times Book. When the Wall Came Down. The Berlin Wall and the Fall of the SovietCommunism. Boston Massachusetts 2006.

21. William F. Buckley Jr. Foreword by Henry A. Kissenger.The Fall of The Berlin Wall. 20th Anniversary Edition. Published in USA 2004

22. Marshall I.Goldman. USSR IN CRISIS. The failure of an Economic System. by W.W.Norton& Company, Inc1983.

23. John Miller. Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power. 1993.

24. Dr. Aline Sierp. Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90. The European Parliament and the end of the Cold War. Historical Archives of the European Parliament History Series. University of Maastricht. January 2015.

WORDLY
KNOWLEDGE